

Asia: VN/35729/2023

Lausuntopyyntö luonnoksesta hallituksen esitykseksi laiksi sosiaalihuoltolain ja siihen liittyvien lakien muuttamisesta

Taustatiedot lausunnonantajalta

Edustan

Muu järjestö tai yhdistys

Lausunnonantajan lausunto

1 Onko ehdotus kokonaisuudessaan kannatettava?

Osittain kyllä

Perustelut tiiviisti esityksen kannatettavuudesta?

Diakonissalaitos pitää yleisellä tasolla hyvänä uudistuksen peruslähtökohtaa, joka korostaa sosiaalityön ja sosiaaliohjauksen roolia ja asiakaslähtöistä tarveperusteista harkintaa. Pidämme tervetulleena uudistusta, joka korostaa asiakkaan kokonaisvaltaisen tuen tarpeen arviointia ja jossa huomioidaan samanaikaisesti varsinainen sosiaalihuollon ohella myös muut mahdolliset tukitoimenpiteet. Esitetyt muutokset voivat toteutuessaan onnistuneesti edistää asiakaslähtöisyyttä sekä oikea-aikaista kohdentumista. Rakenteellinen muutos palvelukeskeisyydestä kohti asiakaslähtöisiä prosesseja sekä asiakasprosessien keventämistä on tavoitteena kannatettava.

Samanaikaisesti uudistuksen käytännön vaikutuksiin liittyy näkemyksemme mukaan epäselvyyksi- ja epävarmuustekijöitä. Uudistus on myös joiltakin osin korostuneen hallinnollinen ja siihen liittyvien toimenpiteiden riittävyys voidaan perustellusti kyseenalaista. Palveluidemme piirissä olevilla ihmisillä korostuvat enenevässä määrin monialaiset tarpeet, joissa asumisen tuen, sosiaalityön/sosiaaliohjauksen, mielenterveys- ja päihdepalveluiden sekä kuntoutuksen tarve limittyvät. Rajapintojen epäselvyys ja alueelliset tulkintaerot hidastavat palveluun pääsyä, heikentävät vaikuttavuutta ja lisäävät kustannuksia. Sosiaalihuollon palvelu-uudistuksessa tulee varmistaa palvelujen sisällöllinen selkeys, rajapintojen toimivuus ja valtakunnallisesti yhdenmukainen ohjeistus sekä toimeenpanon riittävä resursointi. Muutoin riskinä on alueellisen eriarvoisuuden lisäksi oikea-aikaisen tuen heikentyminen ja palvelutarpeen siirtyminen raskaampiin,

kalliimpiin palveluihin. Sääntelyn purkamista tulee tehdä ja jatkaa, mutta pidämme ensisijaisen tärkeänä toimenpiteenä lisätä tulevan uuden sääntelyn vaikutusten, kustannusvaikuttavuuden ja ristiinvaikutusten arviointia.

2 Vastaavatko ehdotukset esityksen tavoitteita?

Osittain kyllä

Perustelut tiiviisti esityksen tavoitteista?

Uudistuksen tavoitteissa yhdistyvät asiakaslähtöisyyden, varhaisen tuen ja joustavuuden vahvistaminen. Nämä ovat kannatettavia ja sosiaalihuollon vaikuttavuuden kannalta keskeisiä tavoitteita. Samanaikainen pyrkimys säästöihin ja normiohjauksen keventämiseen herättää huolta asiakkaiden oikeusturvan toteutumisen näkökulmasta. Erityisesti hallintopäätösten tekemättä jättämisellä voi olla kielteisiä vaikutuksia.

Keskeistä on varmistaa, että palvelut tavoittavat myös kaikkein haavoittuvimmassa asemassa olevat ihmiset, eikä kukaan jää tarvitsemansa tuen ulkopuolelle. Erityistä huomiota tulee kiinnittää lasten ja nuorten tilanteeseen sekä palvelujärjestelmän rajapintoihin, jotta tuen kokonaisuus on selkeä ja riittävä.

Taloudellisten tavoitteiden ei tule ohittaa perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista. Asiaksmaksujen korotusten ja muiden samanaikaisten muutosten yhteisvaikutukset kotitalouksien taloudelliseen tilanteeseen on arvioitava huolellisesti, erityisesti pienituloisten ja muuten haavoittuvassa asemassa olevien ryhmien näkökulmasta.

3 Lausuntopalaute luvusta 1, onko erityistä tukea tarvitsevaa asiakasta koskeva pykäläesitys 5 a § kannatettava?

Osittain kyllä

Perustelut tiiviisti esityksen kannatettavuudesta?

Esitys on lähtökohtaisesti kannatettava. Selkeä määrittely tukee myös ammattilaisten työtä palvelutarpeen tunnistamisessa sekä ehkäisee tilanteita, joissa asiakas jää tarvitsemiensa palvelujen ulkopuolelle. Samalla on tärkeää varmistaa, ettei määritelmän muutos lisää tulkinnanvaraisuutta siten, että osa erityisen haavoittuvassa asemassa olevista asiakkaista jää erityisen tuen ulkopuolelle.

Lisäksi esitys tukee onnistuessaan varhaista tunnistamista ja oikea-aikaista tuen järjestämistä, mikä on keskeistä sekä inhimillisesti että palvelujärjestelmän kustannusten hallinnan näkökulmasta. Erityisen myönteistä on erityisen tuen tarpeessa olevien asiakassuunnitelman vahvistaminen, nimetty omatyöntekijä rooli vaikuttavuuden arvioinnin korostaminen yksilöllisen tuen saamiseksi.

4 Lausuntopalaute luvusta 2, onko erillinen hyvinvoinnin edistämistä koskeva 10 a § kannatettava?

Osittain kyllä

Perustelut tiiviisti esityksen kannatettavuudesta?

Esitys on tavoitteeltaan kannatettava, sillä se vahvistaa ennaltaehkäisevän työn asemaa ja tukee palvelujärjestelmän kestävyyttä. Pykälän toimeenpano edellyttää kuitenkin selkeää vastuunjakoa hyvinvointialueiden ja kuntien välillä, riittävää ja pitkäjänteistä resursointia, konkreettista ohjeistusta ja tukirakenteita, systemaattista seuranta ja mittaristoa sekä vaikuttavuuden arviointia. Näillä edellytyksillä sääntely edistää väestön hyvinvointia ja sosiaalihuollon vaikuttavuutta pitkällä aikavälillä. Hyvinvoinnin edistäminen ei perustu yksittäisiin menetelmiin, vaan pitkäjänteiseen, tavoitteelliseen ja tietoon pohjautuvaan yhteistyöhön. Toiminnan tulee olla vaikuttavuusperusteista ja tiedolla johdettua siten, että se mahdollistaa myös uusien, innovatiivisten ratkaisujen kehittämisen eikä rajaa toimintaa vain olemassa oleviin näyttöön perustuviin menetelmiin.

5 Lausuntopalaute luvusta 3 - sosiaalityö ja sosiaaliohjaus: Ovatko ehdotukset selkeitä ja toteutettavissa olevia?

Osittain kyllä

Perustelut tiiviisti?

Ehdotukset sosiaalityön ja sosiaaliohjauksen jäsentämisestä ovat pääosin selkeitä ja kannatettavia, ja ne edistävät asiakaslähtöistä sekä vaikuttavaa palvelujärjestelmää. Hyvää esityksessä on sosiaalityön ja sosiaaliohjauksen vahvistaminen, joustavammat palvelut ja monialaisen yhteistyön tärkeyden tunnistaminen. Asiakkaan näkökulmasta tämä tarkoittaisi parhaimmillaan vähemmän byrokratiaa sekä yksilöllisempää ja kokonaisvaltaisempaa tukea. Toteutuksen onnistuessa on mahdollista saavuttaa palveluiden parempi vaikuttavuus. Ohjaavana tekijänä tulisi olla pitkä aikajänne, vaikuttavuuden systemaattinen seuranta, yhteiset ja laadukkaat mittarit sekä riittävän intensiivinen tuki tarpeenmukaisesti.

Riskinä Diakonissalaitos näkee palvelujen roolin heikentymisen ja viimesijaisuuden korostamisen. Vaarana on, että asiakkaat ohjataan liian pitkään kevyempään tukeen eikä tuki ole vaikuttavaa ja eikä lopulta myöskään tuota toivottuja säästöjä. Toteutettavuus edellyttää osaavaa henkilöstöä, selkeitä paikallisia toimintamalleja sekä valtakunnallista ohjeistusta työnjaon tueksi. Lisäksi tarvitaan riittävää joustavuutta asiakastilanteiden moninaisuuden huomioimisessa. Työnjaon ei tule muodostua yhteistyön esteeksi, vaan sosiaalityön ja sosiaaliohjauksen on toimittava tiiviissä yhteistyössä keskenään sekä muiden toimijoiden kanssa. Samanaikaisesti tulee kiinnittää huomiota sosiaalityön ja sosiaaliohjauksen selkeästi määriteltyihin rooleihin ja vastuisiin. Osaamisvaatimusten kasvun myötä tulee varmistaa asiantuntijoiden koulutuksen ajantasaisuus.

6 Lausuntopalaute luvusta 3 - lapsiperhepalvelu: Onko ehdotus uudesta lapsiperhepalvelusta ja siihen sisältyvästä taloudellisesta tuesta selkeä ja toteutettavissa oleva?

-

Perustelut tiiviisti?

Uudistus voi parhaimmillaan vahvistaa lasten ja perheiden palvelujen vaikuttavuutta sekä mahdollistaa varhaisemman ja kokonaisvaltaisemman tuen. On kuitenkin huomioitava, että esityksessä lastensuojelun rajapinta näyttäytyy osin hämärtyvänä, ja lastensuojelun rooli painottuu jatkossa entistä enemmän sijaishuoltoon. Keskeistä on varmistaa, että tuki on riittävän intensiivistä ja oikein kohdennettua erityisesti niissä tilanteissa, joissa perheiden tuen tarve on monimuotoinen tai pitkittynyt. Pelkkä ohjaus ei tällöin riitä, vaan tarvitaan konkreettista arjen tukea, pitkäjänteistä työskentelyä sekä mahdollisuutta käyttää vaikuttavia, tarvittaessa myös vahvempia tukimuotoja. Tämä auttaa ehkäisemään tilanteiden kärjistymistä ja vähentää raskaampien palvelujen tarvetta. Tuen vaikuttavuutta tulee seurata systemaattisesti, jotta voidaan varmistaa, että palvelu vastaa aidosti perheiden tarpeisiin.

7 Lausuntopalaute luvusta 3 - Onko ehdotus uudesta työikäisten toimintakyvyn ja osallisuuden tuen palvelusta selkeä ja toteutettavissa oleva?

Osittain kyllä

Perustelut tiiviisti?

Esityksessä olisi syytä tunnistaa nykyistä paremmin osallistavien yhteisöjen merkitys työikäisten toimintakyvyn ja osallisuuden tuessa. Kohtaamispaikoissa voi olla kävijöiden taloudellista niukkuutta vähentävä yhteisruokailu, sosiaalisia yhteyksiä lisäävä osallistamista ja yksinäisyyttä vähentävää kohtaavaa toimintaa. Diakonissalaitoksen D-asemien toiminta on yksi esimerkki tämänkaltaisesta yhteisöllisestä, kaikille avoimista ja maksuttomista kohtaamispaikoista, joissa toimintaa suunnitellaan ja toteutetaan yhdessä toimintaan osallistuvien kanssa.

Erytinen huoli kohdistuu koulutuksen, työn ja palvelujen ulkopuolella oleviin nuoriin, joiden tilanteet ovat usein moninaisia ja edellyttävät pitkäjänteistä, joustavaa ja rinnalla kulkevaa tukea. Palvelujen katkokset ja siirtymien puutteellinen yhteensovittaminen lisäävät merkittävästi syrjäytymisriskiä. Esityksessä ei riittävästi kuvata, miten uusi palvelu tavoittaa nämä nuoret, sitouttaa heidät palveluihin ja varmistaa yksilölliset, vaihteelliset etenemispolut kohti koulutusta tai työelämää.

Nuorten työpajatoiminnassa ja muissa nuorten työllisyyttä edistävissä palveluissa on jo nykyisellään rajattu kuntouttavan työtoiminnan ja sen kaltaiset palvelut ulkopuolelle ja kutistettu rahoitus pohjaa. Tämä kaventaa erityisesti heikoimmassa asemassa olevien nuorten vaihtoehtoja ja vaikeuttaa heidän kiinnittymistään palveluihin sekä etenemistään kohti avoimia työmarkkinoita tai koulutusta. Toimijoita ei ole riittävästi valtakunnallisesti, mikä lisää alueellista eriarvoisuutta.

Lainsäädäntöön tulee sisällyttää vähimmäisisältö ja laatuvaatimukset palvelulle ja sen vaikuttavuudelle, jotta varmistetaan palvelujen yhdenvertainen toteutuminen eri alueilla. Erityisesti nuorille tulee rakentaa selkeästi kuvattu palvelupolku, jossa yhdistyvät kuntoutukselliset palvelut ja työllisyyspalvelut ilman katkoja. Rahoituksen tulee mahdollistaa riittävän pitkäkestoinen tuki, sillä erityisesti NEET-nuorten ja muiden paljon tukea tarvitsevien asiakkaiden eteneminen edellyttää aikaa. Palvelulle tulee lisäksi asettaa selkeät vaikuttavuus- ja seurantamittarit. Näitä voivat olla

esimerkiksi palveluun kiinnittyminen, toimintakyvyn muutos tai siirtymät työhön tai koulutukseen. Mittareita asettaessa on syytä luoda kannustimia niin, etteivät ne ohjaa tukemaan vain helpoiten työllistyviä asiakkaita. Palvelun vaikuttavuuden varmistamiseksi on tärkeää määritellä myös selkeät tavoitteet ja seuranta, jotka huomioivat asiakasryhmien erilaiset lähtökohdat. Esimerkiksi työtoiminnan tavoitteenasettelu painottuu esityksessä vahvasti siirtymään kohti työmarkkinoita. Tavoite työllistymisestä on hyvä, mutta on huomioitava, että se ei ole kaikille ensisijainen tai realistinen tavoite heti palveluun tullessa. Erityisesti vaativaa tukea tarvitsevien henkilöiden kohdalla keskeisiä ensisijaisia tavoitteita voivat olla osallisuuden vahvistaminen, toimintakyvyn ylläpito ja arjen rytmin rakentuminen. Mittariston tulee tukea myös niiden asiakkaiden etenemistä, joiden polut ovat pidempiä tai eivät suuntaudu heti työmarkkinoille.

Ehdotetun 17 a §:n osalta kohta ”Työtoimintaa ei saa hankkia yritykseltä” jää tulkinnanvaraiseksi. ”Ei saa hankkia” ei vaikuta olevan linjassa perustelujen kanssa, joiden mukaan toimintaa ei olisi tarkoituksenmukaista järjestää yrityksessä, jonka toiminta perustuu taloudellisen voiton tuottamiseen, koska työtoiminnassa olisi kysymys toiminnasta, jota ei tehdä työsopimuslain mukaisessa työsuhteessa. Vastaavaa kirjausta ei ole voimassa olevassa sosiaalihuoltolain 27 e §:ssä. Myöskään vammaispalvelulain 27 §:ssä säännelty kehitysvammaisten työtoiminta ei sisällä kieltoa hankkia työtoimintaa yritykseltä. Kohtaa olisi näin ollen tarpeen selkiyttää. Sääntelyn tulkinnanvaraisuus voi vaikeuttaa tarkoituksenmukaisten toteutusmallien hyödyntämistä.

Säännös siitä, ettei työtoiminta saa korvata virka- tai työsuhteessa tehtävää työtä, on tärkeä, mutta sen käytännön soveltaminen jää esityksessä epäselväksi. Monissa työtoiminnoissa tehdään jo nyt käytännössä tuotannollista työtä, eikä lakiteksti tarkenna riittävästi, miten työn korvaavuutta arvioidaan, kuka tätä arvioi tai missä raja kulkee työtoiminnan ja tuotannollisen työn välillä. Jatkossa olisi perusteltua täsmentää, ettei työtoiminnalla voida korvata organisaation normaalia henkilöstötarvetta eikä toiminnan tarkoitus voi olla taloudellisen hyödyn tuottaminen työpanoksen perusteella.

Kehitysvammaisten henkilöiden osalta rajoitustoimenpiteiden soveltaminen työtoiminnassa on juridisesti perusteltavissa, mutta samalla kyse on merkittävästä oikeusturvakysymyksestä. Käytännössä tämä tarkoittaa, että työtoimintayksiköissä voidaan käyttää kehitysvammalain mukaisia rajoitustoimenpiteitä, minkä vuoksi sääntelyssä ja perusteluissa olisi tärkeää korostaa niiden viimesijaisuutta, välttämättömyyttä sekä asiakkaan itsemääräämisoikeuden toteutumista.

8 Muu lausuntopalauteluukuun 3?

Diakonissalaitos korostaa, että sosiaalihuollon uudistuksen vaikutuksia tulee tarkastella kokonaisuutena suhteessa samanaikaisestiin muutoksiin julkisessa taloudessa, sosiaaliturvassa ja palvelurakenteessa. Yksittäisten toimenpiteiden sijaan ratkaisevaa on, miten palvelut muodostavat toimivan ja katkeamattoman kokonaisuuden asiakkaan näkökulmasta. Erityisesti paljon tukea tarvitsevien asiakkaiden kohdalla vaikuttavat ratkaisut edellyttävät pitkäjänteistä, monialaista ja riittävän vahvaa tukea. Mikäli tämä ei toteudu, riskinä on palvelutarpeiden kasautuminen ja asiakkaiden siirtyminen raskaampiin ja kalliimpiin palveluihin.

**9 Lausuntopalaute sosiaalihuollon toteuttamisen alkuvaiheessa: neuvonta ja ohjaus, vireilletulo ja sosiaalihuollon asiakkuus, yhteyden saaminen sosiaalihuoltoon ja tuen tarpeen arviointi (luvut 2 ja 4)
Ovatko ehdotukset selkeitä ja toteutettavissa olevia?**

Osittain kyllä

Perustelut tiiviisti?

Ehdotukset, jotka korostavat sosiaalihuollon asiakassuhteen alkuvaiheen toimenpiteiden, kuten neuvonnan ja sosiaaliohjauksen vahvistamisesta, ovat kannatettavia. Toteutuessaan ehdotukset tukevat palvelujen saavutettavuutta, varhaista tukea ja asiakaslähtöisyyttä. Erityistä huomiota tulee kuitenkin kiinnittää sellaisten haavoittuvien ryhmien tavoittamiseen, joilla on suurimpia hankaluuksia päästä palveluiden piiriin.

10 Lausuntopalaute luvusta 4 – asiakassuunnitelma ja omatyöntekijä? Ovatko ehdotukset selkeitä ja toteutettavissa olevia?

Osittain kyllä

Perustelut tiiviisti?

Ehdotukset asiakassuunnitelmasta ja omatyöntekijästä ovat vahvasti kannatettavia, kunhan ne toteutuessaan tukevat asiakaslähtöistä, suunnitelmallista ja vaikuttavaa sosiaalihuoltoa.

Asiakassuunnitelman tarkistamisen prosessiin liittyy tulkinnanvaraisuuksia, jotka eivät välttämättä ole asiakkaan edun mukaista. Epäselväksi jää, minkä tahon aloitteesta ja missä tilanteissa asiakassuunnitelmaa tarkistettaisiin. Lisäksi olisi tarpeen sääntelyssä huomioida nimenomaisesti, että myös suunnitelmaa tarkistettaessa huomioidaan asiakkaan ja hänen laillisen edustajansa osallisuus.

Omatyöntekijää koskevan sääntelyn täsmentäminen on asiakkaan edun ja oikeuksien toteutumisen kannalta keskeistä ja mahdollistaa sosiaalihuollon kokonaisuuden vaikuttavuuden arvioinnin.

11 Lausuntopalaute luvusta 4 - erityistä tukea tarvitsevan lapsen sosiaalityöntekijän asiakasmitoitus. Onko ehdotus selkeä ja toteutettavissa oleva?

Osittain kyllä

Perustelut tiiviisti?

Ehdotus erityistä tukea tarvitsevien lasten omatyöntekijän enimmäisasiakasmäärästä (47 lasta) on rakenteellisesti selkeä. Se vahvistaa lapsen edun toteutumista ja tukee sosiaalityöntekijöiden mahdollisuuksia tehdä laadukasta asiakastyötä. Määrä voidaan kuitenkin tilapäisesti ylittää, jos se on välttämätöntä lapsen edun turvaamiseksi.

Ehdotuksen toteuttamiskelpoisuuteen liittyy kuitenkin haasteita. Poikkeussäännös on väljä ja voi johtaa jatkuviin ylityksiin käytännössä, joka ei palvele lapsen etua. Esitys ei myöskään huomioi asiakkuuden intensiteettiä, perhetilanteen monimutkaisuutta ja kriisitilanteita. Näiden huomioiden vuoksi linjaus voi jäädä näennäiseksi.

Mitoituksen vaikuttavuuden varmistamiseksi tulee huolehtia sen toteutumisen seurannasta, täsmentää poikkeussäännöksen käyttöä sekä arvioida jatkossa mahdollisuutta huomioida asiakkaiden vaatimuksia.

12 Muu lausuntopalaute lukuun 4?

Ehdotus sosiaalityöntekijöiden asiakasmitoituksesta erityistä tukea tarvitsevien lasten osalta on kannatettava. Se vastaa keskeiseen tarpeeseen turvata riittävä ja laadukas sosiaalityö kaikkein haavoittuvimmassa asemassa oleville lapsille. Toteutettavuus edellyttää riittävää ja osaavaa henkilöstöä, vaihteista käyttöönottoa ja riittävää siirtymäaikaa, mitoituksen laskentaperusteiden tarkkaa määrittelyä ja systemaattista seuranta- ja ohjausta.

13 Lausuntopalaute luvusta 5 - sosiaalityöntekijän erityiset tehtävät. Onko ehdotus selkeä ja toteuttavissa oleva?

Osittain kyllä

Perustelut tiiviisti?

Ehdotus sosiaalityöntekijän erityisten tehtävien säätämisestä lailla vastaa tarpeeseen selkeyttää työnjakoa sosiaalihuollossa. Sääntely mahdollistaa sosiaalityön kohdentamisen erityistä asiantuntemusta vaativiin asiakastilanteisiin. Keskeinen haaste liittyy sääntelyn tulkinnanvaraisuuteen, erityisesti paikoinlaajoihin ja avoimiin käsitteisiin, mikä voi johtaa alueellisiin eroihin soveltamisessa ja voi heikentää asiakkaiden yhdenvertaisuutta.

14 Lausuntopalaute luvusta 5 - sosiaalihuollosta vastaava viranhaltija. Onko ehdotus selkeä ja toteuttavissa oleva?

-

Perustelut tiiviisti?

-

15 Lausuntopalaute sosiaalihuollon asiakastietojen kirjaamisesta. Onko ehdotus selkeä ja toteuttavissa oleva?

-

Perustelut tiiviisti?

-

16 Lausuntopalaute asiakasmaksuihin ehdotetuista muutoksista?

Asiaksmaksuilla on merkittävä vaikutus asiakkaiden palvelujen käyttöön, ja maksujen kohtuullisuus on keskeinen tekijä erityisesti haavoittuvassa asemassa olevien asiakkaiden kohdalla. Kohtaamme palveluissamme paljon palveluja käyttäviä asiakkaita, joilla on samanaikaisia sekä sosiaalisia että terveydellisiä haasteita. Maksujen kertymä voi kytkeytyä suoraan hoitoon sitoutumiseen, kuntoutumiseen ja asumisen turvaan – ja tätä kautta heijastua myös hyvinvointialueen tuottaminen raskaampien palveluiden tarpeeseen ja kustannuksiin. Samanaikaisesti sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksut muodostavat merkittävän osan ylivelkaantuneiden henkilöiden maksulaiminlyönneistä ja velkomusasioista.

Erityisen tärkeää on, että maksut eivät muodostu esteeksi varhaisen tuen saamiselle, mikä pitkällä aikavälillä voi lisätä raskaampien palvelujen tarvetta ja kustannuksia. On huomioitava perusteltu kohtuullistaminen ja perimättä jättäminen, jolloin asiakkaan maksukyky otetaan aidosti huomioon. Myös vaikutukset toimeentuloon sekä asiakasmaksujen kokonaisvaikutus asiakkaan talouteen tulee arvioida kokonaisuutena suhteessa muihin maksuihin ja etuuksiin. Erityisesti pienituloisten kotitalouksien ja haavoittuvassa asemassa olevien ihmisten näkökulma on huomioitava.

17 Lausuntopalaute muista säädösmuutosehdotuksista?

-

18 Antaako esitysluonnos riittävän ja oikean kuvan lakiehdotusten taloudellisista vaikutuksista?

-

Perustelut tiiviisti?

-

19 Antaako esitysluonnos riittävän ja oikean kuvan lakiehdotusten muista vaikutuksista ja yhteisvaikutuksista?

-

Perustelut tiiviisti?

-

Tuominen-Hakoila Miinukka
Diakonissalaitos